

Jenni Räinen

Veden ajat

Matka läpi muuttuneen maiseman

LIKE

Teoksen kirjoittamista ovat tukeneet Koneen Säätiö,
Taiteen edistämiskeskus, Journalistisen kulttuurin edistämissäätiö JOKES,
Tiedonjulkistamisen neuvottelukunta ja Otavan Kirjasäätiö.

© Jenni Räinen & Like Kustannus / Kustannusosakeyhtiö Otava 2025

Kansi: Päivi Puustinen

Taitto: M. Pietikäinen

Kuvat: Teija Soini lukuun ottamatta sivujen 19 ja 193 kuvia,
jotka ovat Jenni Räinen.

LIKE

Like Kustannus

Helsinki

www.like.fi

ISBN 978-951-1-49990-9

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2025

SISÄLLYS

1. Virta	9
2. Lähde	29
3. Puro	63
4. Koski	93
5. Muinainen meri	121
6. Sivujoki	145
7. Suisto	173
<i>Lähteet</i>	195
<i>Kiitokset</i>	219

Lähdepuro Viinivaarassa.

1

VIRTA

Milloin katoamisen unohtaa?

”Jokaisen ihmisen elämässä on ytimensä, napansa, keskiönsä, josta kaikki virtaa ja johon kaikki palaa.”

MAGGIE O'FARRELL: *HAMNET*

Syyssateiden riehaannuttama joki peittää puisen sillan. Vain sillan keskikohta erottuu kuohujen keskeltä kuin happea haukkoen.

Olin alakoululainen, kun isä kertoi, kuinka ennen hän ja äiti kävivät uimassa jossakin näillä main. Minun ja ystäväni uimapaikat olivat toisaalla, ja siksikin isän kertomus jäi mieleen. Lapsena hahmotin joen uimarantojen mukaan. Oli hiekkainen poukama, jossa yleensä uimme. Mutta oli myös kaivinkoneella ruopattu syväne ylempänä virrassa ja miltei sen vastarannalla mutapohjainen ranta, jonka liejussa pelkäsimme iilimatojen elävän.

Isän kertoma uintipaikka oli tässä, renkkusillan kupeessa, ja tässä en ollut koskaan uinut.

Kuvittelen vanhempani täällä vuosikymmeniä aiemmin. Isäni jonka silmäkulmat menivät nauraessa sirrilleen niin, että vanhana miehenä silmäkulmista kulkivat ohimoille naururyppyjen viuhkat. Ja eloisan ja puheliaan äitini, joka oli muuttanut vastikään asumaan isän kotitalalle. Paikkaan,

jossa isä tulisi elämään koko elämänsä ja jossa hän oli luultavasti aina ajatellut elävänsä koko elämänsä.

Erikaisen uimapaikan lisäksi tarinassa kiehtoi jo lapsena ajatus äidistä ja isästä uimassa keskelle kesää. Aikana jolloin heillä oli maatilan töissä jatkuva kiire.

Lopuksi mietin vettä. Isäni lapsuudessa näillä paikoin joessa pestiin pyykkiä. Jokivarressa ja siihen laskevien purojen varsilla on yhä pyykkiranta-nimisiä paikkoja. Ajatus tuntuu käsittämättömältä kun seuraan ohitse virtaavan joen ruskeaa virtaa. Senkin isä kertoi, kuinka vesi oli niin kirkasta, että sen läpi näki varpaat, pohjan kuvioita, poukamien hauet.

Kyläläiset rakentavat puisen renkkusillan tähän kohtaan jokea joka vuosi ja purkavat sen jälleen syksyllä. Tänä syksynä siltaa ei ehditty purkaa syystulvan vuoksi, ja mietin tuleeko se jäätymään osaksi jokea talven edetessä.

Kahlaan jokeen, joka leviää yli rajojensa. Kumppareitten pohjien alla tuntuu sillalle laskeutuva hiekkatie, varsia pyyhkii vesi.

Vesi on kiehtonut minua aina. En tiedä rauhoittavampaa ääntä kuin ohi soliseva virta. Samaan aikaan vedet ovat tuntuneet vieraammilta kuin esimerkiksi metsät tai suot,

joiden uumeniin voin retkeillä ja joiden tapahtumia voin tarkkailla. Vedenkierto ja pohjaveden liikkeet ovat olleet monimutkaisia hahmottaa. Myös veden pinnanalaisesta elämästä on ollut vaikea saada otetta. Minua ei kiinnosta kalastus tai saaliin liikkeet, minua kiinnostaa vesi, sen ääni, pohjan kivet ja elämä.

On sanottu, että tunnemme Kuun pinnan paremmin kuin meriemme pohjan. Samaan aikaa veden ymmärtäminen on tärkeämpää kuin kenties koskaan aiemmin. Vesikriisistä on ennustettu seuraavaa globaalia suurta kriisiä – joka on jo meneillään. Ilman puhdasta juomavettä elää yli kaksi miljardia ihmistä, ja ennusteen mukaan kaupungeissa asuvien ja vesipulasta kärsivien ihmisten määrä lisääntyy hälyttävää tahtia. Ilmastomuutos kiihdyttää vesikriisiä, mikä näkyy luonnossa. Pitkät kuivuusjaksot rasittavat ekosysteemejä sekä kasvi- ja eläinlajeja.

Tämän kriisin aikana me Suomessa olemme vauraita eikä vesikriisi kosketa meitä suoraan, mutta välillisesti kyllä monin tavoin. Suomessa on runsaasti niin makeaa pintavettä kuin pohjavettä. Suomea ylistetään usein veden suhteen maailman rikkaimmaksi maaksi.

Polskimme yltäkylläisyydessä, mutta se ei ole estänyt meitä pilaamasta perinpohjaisesti monia makeita vesistöjämme

ja vieläpä varsin nopealla tahdilla. Vaikka vesistöissämme on tapahtunut merkittäviä muutoksia viimeisten vuosikymmenten aikana, emme monin paikoin edes ymmärrä tapahtunutta tuhoa. Ajatus tästä on piinaava.

Koko lapsuuteni kuvittelin, että kotijokeni Kuivajoen virran ruskeus johtui pelkästään siitä, että joki virtasi läpi humuspitoisen maan. Sijaitsihan Kuivajoki yhdessä maailman soisimmista maista ja siellä maan soisimmalla seudulla eli Pohjois-Pohjanmaalla. Maakunnan maa-alasta noin puolet on suota ja nimikkokasvi on suopursu.

Perämereen laskevan Kuivajoen humuspitoisesta vedestä puhuttiin niin yläkoulumme biologiantunneilla kuin ohimennen käydyissä keskusteluissa. Vasta vuosia myöhemmin aloin miettiä, kuinka paljon vedessä näkyivät kymmenet kunnan alueelle avatut turvesuot ja metsiin kaivetut lukuisat ojat.

On vaikea nähdä muutos ja ymmärtää se, kun elää muutoksen keskellä.

Kalakantojen tutkija Daniel Pauly sovelsi 1990-luvun puolivälissä artikkelissaan *liukuvien perustasojen* käsitettä (shifting baselines). Hän havainnollisti käsitteen avulla

vaikeuttamme havaita muutoksia, joita on tapahtunut kalakannoissa. Sittenkin liukuvien perustasojen määritelmää on kuvattu jopa vallankumoukselliseksi ekologian kentällä.

Pauly käytti esimerkkinään kalalajia, joka kalastetaan paikallisesti sukupuuttoon sadan vuoden aikana. Jokainen kalastajien sukupolvi oppii tuntemaan lajin runsauden oman elämänsä aikana. Kun kalastajat eläköityvät, taso on aiempaa alhaisempi. Tästä tulee uusi perustaso seuraavalle kalastajasukupolvelle. Lopulta kalastajat työskentelevät radikaalisti heikentyneessä ekosysteemissä, mutta se ei näyttäydy heille sellaisena, koska he ovat asettaneet perustasonsa jo niin alas. Heillä ei ole käsitystä siitä, miten asiat ovat olleet.

Kun kalalaji lopulta kuolee sukupuuttoon, kalastajat tuskin huomaavat sitä. He eivät ole enää arvostaneet saalis-
kalana nyt jo vähämerkityksellistä lajia. Pauly toteaa, että emme menetä runsaslukuisia lajeja. Menetämme aina harvinaisia eläimiä. Siksi menetystä ei koeta niin suurena.

Ilmiötä kuvaa myös ylisukupolvinen muistinmenetys. Jokaisella sukupolvella on taipumus jättää aiemmat kokemukset huomiotta ja ottaa omat kokemuksensa ympäröivistä olosuhteista lähtökohdaksi.

Liukuvat perustasot kertovat siitä, miksi kaikki eivät kaipaakaan esimerkiksi ikimetsiä vaan on yleistä ajatella, että tasamittaiset, nuorehkot kasvatusmetsät ovat ”normaali metsä”. Emme ole menettäneet kerralla luonnonmetsiä. Olemme menettäneet ne hitaasti. Niin hitaasti, että nyt kun niitä on enää rippeet jäljillä, emme enää tunnista niitä, saati ymmärrä niiden arvoa. Olemme kasvaneet erilaisen metsän keskelle.

Liukuvien perustasojen vuoksi emme kaipaa talvisin pimeää taivasta, vaan meille kelpaa valosaasteen maitomaiseksi lakaisema taivas. Se on normaalia meille. Samasta ilmiöstä johtuen laskeudumme ruskeaan jokiveteen uimaan emmekä edes huomaa veden väriä.

Ihmismieli joustaa ja sopeutuu, senhän me tiedämme ja se on ollut ihmiskunnan vahvuus. Mutta siinä piilee myös yksi merkittävimmistä heikkouksistamme. Ensin ihmettelemme Euroopan ennätyskelteitä, maastopaloja, arvaamattomia kesiä ja syksyjä. Kenties rajoitamme kulutusta, emmekä halua lentää kuivuuden ja palojen runtelemiin lomakohteisiin ja yritämme miettiä keinoja vaikuttaa ilmastokriisiin. Sitten: totumme. Muuttuneesta todellisuudesta tulee normaalia.

Ylisukupolvisen muistinmenetyksen lisäksi unohdamme asioita jo omana elinaikanamme. Yhdysvalloissa toteutetun tutkimuksen mukaan totumme esimerkiksi poikkeus-

säihin 2–8 vuoden aikana. Sen jälkeen ”poikkeukselliset kuivuudet” ovat jo ”tavallisia poikkeuksellisia kuivuuksia”. Vaikka geologisella aikaskaalalla ilmasto lämpenee hurjaa vauhtia, ihmisen aikaskaalalla se muuttuu liian hitaasti, jotta muutos olisi havaittavissa tai emotionaalisesti merkityksellistä.

Taloustieteen ja psykologian professori George Loewenstein on todennut, että ”opettavaiset hetket” voivat hetkelisesti järkyttää ihmisiä, ja niiden seurauksena suostumme muutosten tekemiseen. Mutta opettavaiset hetket kestävät vain lyhyen aikaa. Kun pelko väistyy, halukkuus toimintaan on tiessään.

Meitä uuteen perustasoon paaluttavat voimat ovat vahvoja. Me sopeudumme – tahdomme tai emme.

Ajatus on hälyttävä. Se tarkoittaa sitä, että ilmastossa tapahtuvat muutokset eivät todennäköisesti riitä havahduttamaan massoja ilmastokriisiin saati sen estämiseen. Tai jos havahduttavat, havahtuminen tapahtuu niin myöhäisessä vaiheessa, että vain vähän on tehtävissä.

Liukuvia perustasoja voi soveltaa ekologisten kriisien lisäksi muuallakin. Niiden avulla voi selittää muun muassa, miten Yhdysvalloissa on totuttu ”normaalin politiikan”

sijaan Trumpin politiikkaan. Tai kuinka Suomessa perussuomalaisten rasistinen kielenkäyttö ei aiheuta suurempaa kuohuntaa tai ylitä uutiskynnystä.

Maailma muuttuu ja me sen mukana. Mutta kuinka pystyisimme näkemään nykyisyyden lävitse ja havaitsemaan meidän kannaltamme elintärkeät muutokset, joihin meidän tulisi reagoida?

Yhdeksi keinoksi nähdä muuttuneen nykytilan läpi on ehdotettu politiikkaa, jossa perustasot on syötetty osaksi lakeja ja käytäntöjä. Näin lait ja käytännöt toimivat palomuurina unohtamiselle siitä huolimatta, että politiikka on pahimmillaan heiluriliikettä, joka vaihtaa suuntaansa aina hallituskauden vaihtuessa.

Kohina, veden epäröimätön ryöppy eteenpäin. Seuraan sateiden hurjastuttamaa virtaa edessäni.

Joen äärellä mieli puhdistuu niin kuin luonnossa aina. Tietokirjailija Kaarina Davis on kuvaillut, kuinka luonnossa tulee terve olo, kun saa päästää itsestä irti. Tunnistan tunteen, omien rajojen huokuistumisen.

Vaikka luonnossa liikkuu yksin, olo tuntuu harvoin yksinäiseltä tai yksinolevalta. Yhdysvaltalaisen esseisti Rebecca Solnitin mukaan kaupungissa yksin oleminen merkitsee

toisten ihmisten puutetta tai oven tai seinän takaista etäisyyttä heihin. Syrjäisissä paikoissa yksin olemista ei leimaa muiden ihmisten poissaolo vaan jonkin muun läsnäolo: ”Ihmistä ympäröi eräänlainen humiseva hiljaisuus, jossa yksin toimiminen on yhtä luonnollista kuin mille tahansa muulle eläinlajille, ja sanat tuntuvat oudoilta kiviltä, ne voi kääntää tai jättää kääntämättä.”

Siirryn joessa vielä hieman syvemmälle ja virta ulottuu miltei kumppareideni sisään. On hämmentävää seurata

Renkkusilta.

joen kuohuvaa tulvaa nyt, syksyllä. Lapsuudessani tulvat olivat jokakeväinen odotettu asia niin kuin pääsiäinen ja vappukin. Ala-asteella pyöräilimme jokivarteen katsomaan kevättulvia. Asvaltti oli juuri paljastunut jään alta, aurinko yhtä aikaa lämmitti ja oli viileä. Suuret jäälevyt kolahtelivat toisiinsa törmän alla kuin jokin elävä ja vesien massa hyökyi eteenpäin vailla vastustajaa.

Pitkään ihmiset ovat pyrkineet hallitsemaan tulvia, mutta tulvat kuuluvat virtaaviin vesiin. Joelle tulva ei ole ongelma, vaan osa sitä. Tulvat pitävät uoman auki, jotta se ei liety ja tulvat huuhtovat kiintoaineet vedessä eteenpäin. Lisäksi vesi leviää tulva-alueelle ja lannoittaa sitä.

Nyt on mennyt useampi vuosi niin, että kevättulvien sijaan tarkkailemme syystulvia. Ne ovat tulevaisuuden kuva, sillä ilmaston lämpenemisen seurauksena kevättulvat pienenevät ja syys- ja talvitulvat yleistyvät ja aikaistuvat. Talvivirtaamat saattavat jopa moninkertaistua vuosisadan loppuun mennessä. Entistä suurempi osa sateesta tulee vetenä ja lunta ehtii sulaa jo talven aikana. Talvitulvia on jo esiintynyt lauhemmilla alueilla Etelä- ja Keski-Suomessa, jossa täten myös kevään lumien sulamistulvat ovat pienempiä. Myös täällä Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin rajalla Kuivajoella kevättulvat ovat pienentyneet.

Kevättulvat ovat pienentyneet, mutta vaihtelut tulvissa tulevat olemaan tulevaisuudessa suuria. Erityisesti pohjoisessa voi jatkossakin olla poikkeuksellisen suuria kevättulvia. Sää muuttuu yhä arvaamattommaksi.

Edessäni vyöryvä syystulva poikkeaa kevään tulvista. Se tuntuu kehittyvän pinnan alla ja sitten parin sateisen päivän jälkeen vedet lähtevät leviämään paksuina, hiljaisina virtoina. Ne ylittävät aiemmat ojien, purojen, jokien ja järvien rajat. Mukaansa virrat huuhtovat maata, turvetta ja roskaa. Kun maa ei ole jäässä, vesien mukana huuhtoutuu mereen suuret määrät ravinteita. Ilmakuviissa merenrannikon jokisuihin leviää ruskeita laattoja.

Virta peittää sillan, enkä pääse tästä joen yli. Jos haluan joen toiselle puolelle minun pitää kävellä hiekkarinnettä ylös ja sitten muutama kilometri maantien viertä teräsbetonisillalle, joka vie joen toiselle puolelle.

Vuosi sitten isä kertoi lapsuudenkotini seinällä roikkuvan luisen ja litteän ruutisarven tarinan. Hän oli löytänyt kämmenenkokoisen sarven lapsena, kun oli ollut isoisäni kanssa metsässä joen toisella puolella. Isäni oli huomannut mättäiden keskeltä pilkkottavan esineen. Sarvi oli ehtinyt olla metsikössä vuosikymmenten ajan, todennäköisesti

1900-luvun alkupuolelta, jolloin ruuti vielä kulki metsästäjien mukana sarvessa.

Olen jo pidempään aikonut käydä sarven löytöpaikalla. Nyt tajuan etten ollut kysynyt isältä tarkkaa paikkaa. Olimme puhuneet vain tietystä jokivarren metsästä ja olin ajatellut, että sarvi oli löytynyt sen läpi kulkevan polun varrelta, mutta nyt en olekaan varma. Eikä ole enää ketään jolta kysyä.

Haluaisin kirjoittaa tämän kirjan ilman isää, mutta en pysty.

On kulunut yhdeksän kuukautta siitä, kun isä kuoli.

Kirjaa vesistä ja paikan muutoksesta ei ole mahdollista kirjoittaa ilman isää, sillä lapsuuteni ja nuoruuteni kuljin läpi kotiseutuni hänen mukanaan. Isän kautta opin näkemään maisemassa ensimmäistä kertaa ajan kerrokset.

Me molemmat rakastimme hevosia ja isä opetti minua ajamaan reellä läpi vanhojen talviteiden, ja samalla hän opetti minut osaksi paikkaa. Se tapahtui ohimennen lausutuin lausein: Oli Läskipolku, jonka nimi oli sellainen, koska sitä pitkin oli viety jokivarren kylistä voita taajamaan. Oli Herrainpolku, jota pitkin kulkivat aikoinaan pitäjästä toiseen ”herrat”.